

Dilbilim

Aymara: Zamanı Tersine Çeviren Dil

Geçmiş arkamızda, gelecek önümüzde... Fizikçiler başımıza yeni işler açmadığı sürece, en azından ayakta kalabilmek, yaşamımızı sürdürmek için hepimizin tutunduğu, tutunmasak da bizi yönlendiren 'bilişsel' gerçeğimiz bu. Zaman kavramı bizim için vücudumuzun konumuyla, nesne ve olaylarla kurduğumuz uzamsal bağlantıyla, hareketle birlikte var. Bu, kullandığımız dillerde de kendini belli ediyor. Ancak Güney Amerika'da, evrensel bir olgu gibi görünen bu durumu tümüyle tersine çevirmiş, sırtı geleceğe, yüzü geçmişe dönük, ilginç bir halk yaşıyor: Aymara halkı. Dilleri, hayata bakışlarının bir yansıması. California Üniversitesi (Berkeley ve San Diego) dilbilimci ve bilişselbilimcilerinin "Cognitive Science" dergisinde yayımlanan çalışmalarıysa bu ilginç halkın zamanı algılama biçimlerine ve bunun da kullandıkları dile nasıl yansıdığına ışık tutuyor.

"Şu ana kadar üzerinde çalışılmış bütün kültür ve dillerin, zamanı uzamsal özelliklerle tanımladıkları ve geleceği 'ben'in önüne, geçmiş de arkasına alarak haritaladıklarını gösteriyor" diye anlatıyor araştırmacılar Rafael Nunez. "Aymara kültür ve diliyse bu standarttan saptığını gördüğümüz, bilinen ilk örnek." Çalışma, 30 yerli Aymara yetiştikiniyle yapılan ve 20 saati bulan sohbetlere dayanıyor. Bu sohbet ve tartışmaların, geçmiş ve gelecek olaylar çevresinde dolışması planlanmış. Dilbilimsel kanıtlar, başta açık gibi görünüyör: "Göz", "ön" ya da "görüş" anlamındaki "nayra" sözcüğü, Aymara dilinde "geçmiş" için kullanılırken "arka" anlamındaki "qhipa" ise "gelecek" için kullanılıyor. "Geçen yıl" yerine geçmesi gereken "nayra mara" sözcüklerinin Aymara dilindeki karşılığı, "ön yıl". Ancak, araştırmacılara göre herşeye dilbilim açısından bakmak yanlış, çünkü başka dillerin kullandıklarında da benzeri örnekler rastlanabiliyor: "Toplantıya öne alalım" derken, aslında ileriye vurgulayan "ön" sözcüğünü, zaman çizgisinin daha gerisindeki bir noktayı tanımlamada kullanabiliyoruz sözgelimi. Bu ve benzer örneklerde zaman algımızda devreye giren

önemli bir ölçüt, kendimizi zaman çizgisine göre nasıl konumlandığımız. Zamanla görece olarak hareket ediyoruz, ya da zamanın kendisi hareket ediyor; ama yüzümüz çoğunlukla 'ileri'ye bakıyor. "Yılın sonuna geliyoruz" ya da "Yıl sonu yaklaşıyor" gibi cümleler kurduğumuzda, hep zamana göre konumumuz, ya da zamanın bize göre hareketini algılayış biçimimizi ele veriyoruz aslında. "Zamanı ön-arka çizgisi üzerine kurmamız, geçmiş ve geleceği bizim arkamız ya da önümüzdeki olgular olarak ele alışı, hareket biçimimizden, anatomimizden, görme özelliklerimizden vb. kaynaklanıyor" diyor Nunez. "Amip benzeri yaratıklar olsaydık bu kavramları ortaya çıkaracak bir dayanağımız da olmazdı." Ancak Aymara yerlilerinin, zamanla ilgili kavramları bizim kullandığımızın tersi biçimde kullandıkları görülüyor. Araştırmacıların belirttiğine göre, özellikle de yaşlılar, gelecekte söz ederken arkalarındaki boşluğa, geçmişten söz ederken de ön tarafa işaret ediyor, yani bizim kullandığımız bedensel işaretlerin aynılarını, ama tümüyle ters biçimde kullanıyorlar. Gelecekte bahsetmeyi, hakkında hiçbirşey söylenemeyeceği gerekçesiyle büyük çoğunlukla

reddetmelerine de dikkat çeken araştırmacılar, bu tür gündelik soyutlamaların, kültürel nitelik de taşıdığını söylüyorlar. Köklerine tam olarak inemesek, nedenlerini tümüyle anlamasak da. Ancak bu konuda ilginç ipuçları da yok değil. Anladığımıza göre, Aymara dilinde "Kristof Kolomb 1492'de okyanusta yol aldı" gibi basit cümlelere yer yok. Konuşan bir Aymaralıysa, bu cümlelerin, onun sözkonusu olaya tanık olup olmadığıyla ilgili sözcükleri de içermesi gerekiyor. "Görülen/görülmeyen, tanık olunan/olunmayan, cümlelerinin içine kanıt olarak sunma gereğini duyacak kadar önemseyen ve bunun da kullanılan dilin içine ayrılmaz biçimde kazındığı bir kültürde, bilineni (geçmiş) önünüze ya da 'görüş alanınıza'; bilinmeyi de (geleceği) arkanıza almanız oldukça mantıklı" yorumunu yapıyor araştırmacılar. Çalışmaları, bir Cizvit rahibinin ta 1600'lerde, soyut fikirler için oldukça uygun olduğunu söylediği, günümüzde de bu yönüyle dikkat çekmeye devam eden bu ilginç dil için yeni bir bakış açısı getireceği benziyor.

California Üniversitesi (San Diego) Basın Duyurusu, 13 Haziran 2006